

развитию дефинзивных (более зрелых) механизмов психологической защиты, что будет способствовать личностному и профессиональному становлению будущих специалистов государственной противопожарной службы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бассин Ф. В. К развитию проблемы значения и смысла / Ф. В. Бассин // Вопросы психологии. – 2004. – № 6. – С. 98–101.
2. Большой психологический словарь / [сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко]. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2004. – С. 294–295.
3. Оборина Д. В. Об особенностях ментальности будущих педагогов и психологов / Д. В. Оборина // Вестник Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. – 1994. – № 2. – С. 41–49.

УДК 159.9

Чеботова Я.В., к. психол. н., доцент, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

ВИЗУАЛІЗАЦІЯ ОБРАЗІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ У НАВЧАННІ СТУДЕНТА-ДИЗАЙНЕРА

У статті розглянуто сучасний стан проблеми візуалізації образів як основного компонента функціонування творчого процесу у сфері дизайну. На основі аналізу наукової літератури розглянуто зміст понять "образ", "візуальне мислення", "творчий процес", "абстрактне мислення", "креативність". Окреслено підходи до свідомої візуалізації образів, розкрито суть структурних компонентів творчого процесу в дизайні, розглянуто існуючий стан сформованості абстрактного мислення та креативності у студентів, що навчаються дизайнерським спеціальностям. Запропоновано шляхи підвищення ефективності функціонування творчого процесу в дизайні.

Ключові слова: образ, візуалізація інформації, творчий процес, абстрактне мислення, креативність, викладання в дизайні.

В статье рассмотрено современное состояние проблемы визуализации образов как основного компонента функционирования творческого процесса в сфере дизайна. На основании анализа научной литературы рассмотрен смысл понятий "образ", "визуальное мышление", "творческий процесс", "абстрактное мышление", "креативность". Очерчены подходы к осознанной визуализации образов, раскрыта суть структурных компонентов творческого процесса в дизайне, рассмотрено современное состояние сформированности абстрактного мышления и креативности у студентов, которые обучаются дизайну. Предложены пути повышения эффективности функционирования творческого процесса в дизайне.

Ключевые слова: образ, визуализация информации, творческий процесс, абстрактное мышление, преподавание дизайна.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження психологічних механізмів візуалізації образів під час практичної реалізації творчого процесу є одним із суттєвих напрямів в психології навчання та творчості. Здатність до свідомого оперування образами на рівні вищих психологічних функцій дає можливість значно підвищити ефективність функціонування творчого процесу в дизайні та впливати на його продуктивність. В умовах інноваційного су-

спільства та ситуації невизначеності на ринку праці здатність до вільного оперування образами додає суттєвих можливостей для реалізації у сфері дизайн-проектів завдяки розвиненим професійним якостям та спроможності до прийняття інноваційних рішень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз вітчизняної та зарубіжної психологічної літератури висвітлює серію досліджень, в яких розроблялися ті чи інші аспекти означеної проблеми візуального мислення та візуалізації образів. Так, проблема візуального мислення була проаналізована у зарубіжній психологічній науці гештальтпсихологами (Р. Арнхейм, М. Вертгеймер); дослідження візуального мислення здійснювалось також з позицій екологічного підходу (Дж. Гібсон); експериментальної психології (Р. Грегори); когнітивної психології (Д. Мецлер, Р. Шепард, У. Чейз, Х. Саймон, В. Адельсон, А. Пайвіо, М. Фарах, К. Хаймонд та інші).

Дослідження візуального мислення у вітчизняній психології проводилися: в інженерній психології (Н. Вергілес, Д.Н. Завалішина, В.П. Зінченко, В.М. Муніпов); в рамках функціональної системи та її операціональних механізмів (В.Д. Глезер, О.Д. Логвиненко); творчих засобів конструкторської діяльності (В.О. Моляко); як просторового мислення (І.Я. Каплунович, І.С. Якиманська). Таким чином розуміння візуального мислення у вітчизняній психології існує як процес оперування та маніпулювання зоровими (візуальними) образами, а результатом цього є створення нових змістовних образів. Нерозривно пов'язані з цією проблематикою дослідження психологів творчості та творчого процесу. Серед відомих із них можна назвати таких як А.Б. Брушлінський, С.Л. Рубінштейн, Б.Г. Ананьєв, Д.Б. Богоявленська, С.Л. Виготський та інших. Серед зарубіжних психологів найбільш відомими дослідниками проблеми креативності та творчості були Дж. Гілфорд та Е. Торранс. В теоретико-методологічних засадах дослідження при розробці означеної проблеми ми орієнтувалися на роботи гештальтпсихології та когнітивної психології, операціональної концепції інтелекту (Ж. Піаже), єдину теорію психічних процесів (Л.М. Веккер); основні положення культурно-історичної теорії розвитку вищих пізнавальних функцій (Л.С. Виготський); основні принципи системного та діяльнісного підходів, розроблених у вітчизняній психологічній науці (О.М. Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн, Б.Ф. Ломов); розробки з проблеми візуально-мисленнєвої діяльності (В.П. Зінченко); стратегіальний підхід до дослідження творчої діяльності (В.О. Моляко); положення генетичної психології (С.Д. Максименко); наукові розробки у галузі психосемантики (В.Ф. Петренко, О.Г. Шмельов).

Також цікавим, з точки зору розуміння сутності творчого процесу, є запропонована Г. Веллесом у 1926 році модель, що містить у собі наступні фази розвитку творчого процесу:

- підготовка;
- інкубація;
- осяяння;
- перевірка.

У фазі підготовки відбувається концентрація уваги на проблемі та максимально використовується свідомість. У фазі інкубації настає перерва у сві-

домій роботі і використовується енергія підсвідомого. Рішення виникає у вигляді осяяння після більш-менш тривалого періоду інкубації. У завершальній фазі відбувається його перевірка. Методологія Г.Веллеса підтверджується тривалим досвідом дизайнерського проектування, який почав формуватися в 20-ті роки ХХ сторіччя. Осередками зародження нової методології проектування стали Російський інститут ВХУТЕМАС та школа німецького дизайну Баухаус, яка була засновником та продовжувачем розвитку ідей щодо проектування. Незважаючи на суттєве розширення дизайнерського фахового досвіду, методологія проектування не зазнала значних змін з того часу. Крім того вона є тотожною для всіх напрямів дизайнерського проектування. Це свідчить про те, що правильно були виявлені та задіяні саме ті психологічні механізми, що забезпечують створення нового, нестандартного образу на основі дослідження уже існуючих зразків. Візуалізація та образне мислення мають важливе значення у творчому процесі дизайнера і дають психологічну базу для його ефективного функціонування. Завдяки сформованим мисленевим механізмам відбувається візуалізація інформації, її усвідомлення на рівні образного мислення, аналіз, синтез та втілення в конкретні проектні образи та моделі.

Виклад основного матеріалу. Сучасна методологія проектування, яка існує в дизайні, містить декілька етапів.

I етап (підготовки) відтворює збір матеріалу (тобто відомих уже схем вирішення проблеми та рішень або прикладів). В цей час відбувається залучення еталонів існуючої інформації до системи пам'яті. Практичний досвід показує, що чим більше кількість таких еталонів, тим успішнішим буде їх перекодування. Коли якість еталонів та їх кількість обмежені, результат виявляється більш стандартним. Фаза фрустрації в образотворчому та дизайнерському мистецтві проходить менш виражено, ніж у технічній творчості, де може яскраво виявитись неможливість знайти рішення. В роботі митця ця фаза проявляється у створенні шаблонної, стандартної концепції твору. Але негативна емоційна реакція теж спостерігається. Вона проявляється незадоволеністю результатом, напругою, роздратуванням.

II етап починається, коли припиняється свідомою робота над проблемою. В мистецтві та дизайні ця фаза виявляється зміною сфери концентрації уваги. Починається збір інформації щодо технології виготовлення предмету проектування і припиняється свідомою роботою над вирішенням проблеми. Але вона продовжується на підсвідомому рівні.

III етап процесу – інсайт або осяяння (за Веллесом). В цей час відбувається прорив основної ідеї, яка вирішує проблему з підсвідомого. Це процес формування концепції майбутнього дизайнерського або мистецького твору. Ідей може бути декілька, і всі вони мають бути зафіксовані в якому завгодно вигляді. Часто-густо це образне рішення, яке виглядає як ескіз або начерк. Надалі ці начерки повинні конкретизуватись, ускладнитись деталями та кольоровим рішенням (якщо воно необхідно).

IV етап опрацювання кожної художньої концепції – це перевірка, яка відбувається під час подальшого уточнення, конкретизації ідеї та створення моделі. Процес перевірки в дизайнерському проектуванні може бути більш тривалим і включати в себе створення проектної документації, що допомагає

конкретизувати ідею та перевірити її на здатність до реалізації.

Слід ще раз підкреслити, що методика дизайнерського проектування збігається з фазами розвитку творчого процесу у психології. Вищезгадана методика є загальним керівництвом під час творчого пошуку. Але вона вимагає більш детальної розробки для того, щоб бути втіленою у творчий процес дизайнера. Для досягнення стійкого результату повинно бути розроблено цілу серію завдань або тренінгів, які необхідно застосовувати в навчанні на творчих спеціальностях ще з першого курсу та поступово ускладнювати їх.

Процес створення нових речей та явищ, візуалізація інформації є основними процесами, що характеризують роботу дизайнера. Цей процес є настільки важливим, що часто-густо він визначається спеціалістами як основа фахової діяльності у сфері дизайну. Новизна у візуалізованих об'єктах дизайну є об'єктивною цінністю, що характеризує процес проектування. Але практика дизайн-проектування та навчального процесу у творчих ВНЗ України висвітлює іншу ситуацію. Не завжди у процесі дизайн-проектування свідомо використовуються психологічні методи активізації творчого процесу, що знижує його об'єктивну художню якість.

Створення нових образів вже відомих речей або явищ відбувається на основі осмислення та індивідуального сприйняття дизайнером вже існуючих. Процес створення нового вигляду вже відомої речі або явища відбувається на тлі індивідуалізації сприйняття цієї речі фахівцем та відтворення його спочатку в графіці, після цього – в макеті тощо. Нові риси у знайомого образу спочатку з'являються у візуалізованих пошуках дизайнера і стають результатом усвідомлення речі фахівцем осмислення зовнішнього вигляду речі, призначення її, умов використання тощо. Тобто дизайнер усвідомлює першооснову об'єкта проектування з різних боків.

В цей час відбувається індивідуалізація сприйняття об'єкта дизайну, узагальнення всієї інформації про нього, оцінка значущості різних властивостей та елементів, візуалізація деяких конкретних елементів інформації.

Процес усвідомлення речі, явища або факту у вигляді візуального образу являє собою доведення до своєї власної свідомості сутності цієї речі, явища або факту в тому вигляді, який самі їм надаємо. Ми прагнемо надати факту, явищу або речі того привласненого вигляду, який наша свідомість може сприйняти.

В цей час відбувається узагальнення рис, що характеризують описані процеси, виокремлення ознак та індивідуалізація першообразу. Важливо також, що в образі уявлення, що згодом стає візуалізованим, активно виявляються ті його риси, що здатні бути переданими за допомогою графічних символів. Такі візуалізовані образи можуть бути вже представлені іншій людині. Може бути продемонстрований зміст, яким наділяється першообраз саме у свідомості дизайнера. В цьому випадку графічний досвід, багатство графічних засобів вираження виступають у вигляді словарного запасу пересічної людини, що є своєрідним аналогом мовлення, вербальної розвинутої.

Процес графічної візуалізації образів виступає як форма, що дає можливість людині відобразити навколишній світ з позиції індивідуальності, надати суспільству можливість побачити своєрідність особистості, що відтворює цей

процес. З іншого боку, особистість отримує можливість відобразити світ речей та явищ зі своєї точки зору та виявити риси, що іншими особистостями або не сприймаються, або сприймаються не чітко.

Здійснюючи процес візуалізації речей або явищ, дизайнер перш за все усвідомлює свою індивідуальність, співставляючи свої малюнки з малюнками інших. Особливо яскраво це виявляється, якщо початковий образ є однаковим для декількох людей, що здійснюють процес візуалізації. Робота у групі є найбільш вдалим прикладом організації таких занять.

Після короткотривалої роботи над образами необхідно провести рефлексію щодо виконаного завдання, запропонувати обґрунтувати свої графічні образи. Таким чином у дизайнера з'являється можливість підкреслити свою індивідуальність, ознайомити інших зі своїм ходом мислення.

Графічна мова є такою ж індивідуальною, як і вербальна. Особистість у цьому процесі предстає найбільш яскраво завдяки усуненню процесу вербалізації та усвідомлення речі або явища як такого. Візуалізація, абстрагування образів набувають більш емоційного характеру, ніж абстрагування, що відбувається на вербальній основі. В цьому принципова різниця між вербальним абстрагуванням та візуалізацією або графічним абстрагуванням.

Виразити явище або річ у графічному образі – це створити візуальну абстракцію, надати явищу абстрактного, графічного вираження. Тому абстрактним є взагалі кожне зображення. Бо неможливо відтворити образ речі в усій повноті елементів. Ступінь наведення кількості елементів у малюнку, вдалість передачі основних тенденцій форми за допомогою графічних символів є показником завершеності процесу абстрагування, усвідомлення, індивідуалізації обробки інформації є показником процесу, що відбувається у свідомості дизайнера.

Для віддзеркалення цього процесу можна взяти, наприклад, роботу художника з природою. Моделлю художника може виступати як людина, так і пейзаж, натюрморт тощо, тобто будь-яке явище або предмет, що існує в реальності. Художник, як це відомо, ставить собі за мету відтворити образ природи настільки точно, наскільки він зможе. Ось тут і криється феномен індивідуалізації образу природи. Найбільш показово він проявляється при роботі у групі. Кожен досвідчений викладач художніх дисциплін знає, що модель кожного зі студентів на папері обов'язково має в собі риси самого художника. Просто кажучи, всі моделі схожі на свого автора. Це найпростіше спостерігати співставляючи роботи різних авторів над однією тією ж моделлю або явищем. Митець виражає у своїй роботі ті емоції, що викликає у нього природа. Безумовно, схожі риси об'єктивно мають місце в цьому процесі, але цікавість викликає саме індивідуалізація сприйняття природи.

В сучасному навчальному процесі ці індивідуальні риси оцінюються часто-густо як графічна некомпетентність. Викладач всіма методами намагається усунути ці прояви індивідуальності. Тобто намагається навчити учнів мислити схожими, стандартними образами. Але, озброюючи учня так званими навичками відображення, викладач насамперед позбавляє його проявів індивідуальності, можливості під час візуалізації наділити образ власним усвідомленням сприйняття дійсності.

Виходячи з вище сказаного, можна зробити висновки про те, що засвоєння процесу візуалізації образів повинно відбуватись дуже обережно, без нав'язування викладачем свого сприйняття.

Успішність професійної діяльності у сфері дизайну на практиці визначається не тільки практичними навичками в образотворчому мистецтві, а й рівнем його творчого розвитку, здатністю до креативного та продуктивного вирішення поставлених завдань. Сучасні вимоги до підготовки дизайнерів не враховують цієї специфіки, базуючись на специфіці навчання в реалістичному стильовому напрямі, що є наслідком інформаційної закритості пострадянського суспільства.

На основі узагальнення наукових положень психологічних, педагогічних та філософських теоретичних досліджень щодо візуалізації образів та творчого процесу взагалі ми ставимо собі за мету:

- осмислити структуру творчого процесу у сфері дизайну та визначити етапи, що вимагають психологічної підтримки щодо активізації його креативності та продуктивності;
- дослідити модель візуально-мисленевої діяльності, що є основою творчого процесу в проектній діяльності дизайнера;
- дослідити теоретико-методологічні основи проектування в дизайні та співставити їх з фазами та циклами функціонування творчого процесу взагалі;
- на основі психологічного аналізу процесу візуалізації образів в дизайні виявити фактори, що знижують або підвищують ефективність функціонування творчого процесу в дизайні;
- створити модель візуально-мисленевої діяльності, що є основним компонентом творчого процесу в дизайні.

Збереження індивідуального бачення особистості є найбільш важливим та делікатним завданням, вирішення якого досить складно досягти. Досвід викладання багатьох художніх дисциплін показує, що набагато легше навчити учня своїм засобам відтворення навколишнього світу, ніж спонукати його до пошуків власної графічної та художньої мови. Саме цінність індивідуального, власного сприйняття світу знаходиться в основі цікавості суспільства до художників-примітивістів, дитячих малюнків та творчості митців – аматорів.

Наша система художнього навчання часто-густо не сприймає, навіть виштовхує тих особистостей, які мають ярко виражені риси особистісного сприйняття. Такі студенти оголошуються некомпетентними, такими, що не підлягають навчанню, неталановитими, нездатними до навчання.

Ця позиція має бути переосмислена та усунена, бо наслідком її наявності в навчальному процесі художніх ВУЗів стає стандартність, зверхність художнього сприйняття дійсності та відсутність самобутності у творчості українських митців.

Завдяки засвоєнню процесу візуалізації образів у процесі навчання в сфері дизайну відбувається удосконалення професійної підготовки студентів та формування важливих психологічних процесів (креативності, уяви, просторового мислення, візуального мислення, сприйняття тощо) що забезпечують формування основних психологічних умов для реалізації творчого процесу, що, у свою чергу, обумовлює успішність професійної діяльності у сфері дизайну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боно Э. Рождение новой идеи / Боно Э. – М., 1976.
2. Боно Э. Серьезное творческое мышление / Боно Э. – М. : Попурри, 2005. – 415 с.
3. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский // Психология. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. – С. 807–819.
4. Лук А. Н. Психология творчества. – М. : Просвещение, 1978.
5. Туник Е. Е. Диагностика творческого мышления : креативные тесты / Туник Е. Е. – М. : Чистые пруды, 2006.

УДК 159.9.351

Шеховцова Е. В., аспирант кафедри соціології та психології ФПМК ХНУВС

ПРОФЕСІЙНІ УСТАНОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття присвячена аналізу професійних установок майбутніх правоохоронців та чинників, які впливають на їх формування. Підкреслено, що професійна установка як різновид соціальної установки віддзеркалює ті настанови особистості, які вона має у відношенні своєї професії та тих інтересів і потреб, які пов'язані із професійною сферою діяльності. Визначення особливостей професійних установок правоохоронців пов'язане передусім з їх професійною мотивацією, цінностями та особливостями професійної адаптації. Вказано, що категорія мотивації правоохоронців відображає ті стимули, які впливають на зміну їх поведінки, зокрема на зміну професійних установок.

Розглянуто питання професійної адаптації майбутніх правоохоронців, що особливо актуально з огляду на специфічні умови побуту і навчання майбутніх правоохоронців, які інколи провокують підвищені фізичні і психологічні навантаження на курсантів.

Підкреслено, що важливим напрямом формування належних цінностей правоохоронців має стати розробка педагогічних методик виховання патріотизму і удосконалення навичок виконання службових обов'язків, зокрема, проведення навчальних занять у формах, які б стимулювали прояв і розвиток особистісно-професійних цінностей майбутніх правоохоронців.

Ключові слова: атитюд, професійна установка, цінності, мотивація, соціальна адаптація.

Статья посвящена анализу профессиональных установок будущих правоохранителей и факторов, которые влияют на их формирование. Подчеркнуто, что профессиональная установка как разновидность социальной установки отражает те установки личности, которые она имеет в отношении своей профессии. Определение особенностей профессиональных установок правоохранителей связано, прежде всего, с их профессиональной мотивацией, ценностями и особенностями профессиональной адаптации. Указано, что категория мотивации правоохранителей отражает те стимулы, которые влияют на изменение их поведения, в частности, на изменение профессиональных установок.

Рассмотрены вопросы профессиональной адаптации будущих правоохранителей, что особенно актуально, учитывая специфические условия быта и обучения будущих правоохранителей, которые иногда провоцируют повышенные физические и психологические нагрузки на курсантов.

Подчеркнуто, что важным направлением формирования надлежащих ценностей правоохранителей должна стать разработка педагогических методик воспитания патриотизма и совершенствование навыков выполнения служебных обязанностей, в частности, проведение учебных занятий в формах, которые бы стимулировали проявление и развитие личностно-профессиональных ценностей будущих правоохранителей.